

УДК 330.1

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЗНАНЬ:
СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ****Яременко О.Л., д. е. н., професор***Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна***Носик О.М., к. е. н., доцент***Харківський національний фармацевтичний університет*

Розкрито головні характеристики соціально-економічної організації знань як сукупності регуляторів руху знань і процесу відбору, визнання та оволодіння суспільством знаннями. Обґрунтовано, що соціалізація знань є суспільним процесом їх перетворення у соціальні знання. Доведено, що соціально-економічна організація знань є чинником накопичення людського капіталу та складовою соціального капіталу.

Ключові слова: економіка знань, соціально-економічна організація знань, соціалізація знань, соціальні знання, людський капітал, соціальний капітал.

В умовах формування економіки знань соціальне і економічне у суспільному розвитку настільки тісно взаємопов'язано і взаємозалежно, що, досліджуючи суспільний рух знань, треба не виокремлювати його соціальні і економічні регулятори, умови і стимули, а розглядати їх як інтегративну цілісність – соціально-економічну організацію знань. На обґрунтовану думку А. Гальчинського, якщо за традиційною схемою наукових канонів індустріального суспільства соціальне детермінується економічним, то нині все очевиднішою стає неадекватність цієї взаємозалежності. У постіндустріальному суспільстві економічна і соціальна сфера фактично помінялися місцями. Економіка сама по собі стала безпосередньою складовою соціальної сфери, яка не лише поглинає її результативну основу, а й визначає більшу частину енергетичного потенціалу, її ресурсну базу, межі зростання і розвитку [6, с. 10].

Розкриттю різних аспектів суспільного руху знань присвячено багато творів вітчизняних і зарубіжних фахівців з економічної теорії, філософії, соціології: В. Арутюнова, П. Бергера, А. Вереникіна, В. Власової, А. Гальчинського, В. Колесова, Т. Лукмана, Дж. Мокира, В. Федотової, Л. Федулової та ін. На нашу думку, в зв'язку з тим, що у економіці знань соціальне і економічне складають інтегративну цілісність, суспільний рух знань є предметом дослідження не тільки соціології знань, а і економічної теорії.

Метою статті є визначення сутності та головних характеристик соціально-економічної організації знань як необхідної умови і чинника накопичення та реалізації людського капіталу.

Розкриття змісту та головних складових соціальної організації знань повинно базуватися на аналізі таких категорій, як соціальні знання та соціалізація знань. Це дозволить з'ясувати місце та роль соціальної організації знань у накопиченні і реалізації людського капіталу, у забезпеченні суспільства пріоритетним ресурсом соціально-економічного розвитку – знаннями.

У сучасних наукових джерелах зміст категорії «соціальні знання», яка є міждисциплінарною, трактується, як правило двояко. По-перше, це знання про суспільство, результат його наукового пізнання, що охоплює філософсько-соціальні, соціально-економічні, соціологічні, соціально-психологічні, політологічні, соціально-екологічні, соціально-демографі-

чні, юридичні та інші види знань [1]. «Наукове соціальне знання - найбільш об'єктивований і наближений до природничих наук тип знання про суспільство, що вивчає закони функціонування і розвитку окремих соціальних сфер і суспільства в цілому, об'єктивні закономірності суспільного розвитку» [8]. У контексті даного підходу у складі соціального знання виокремлюються соціально-економічні як знання про функціонування економічної сфери життєдіяльності суспільства.

По-друге, соціальними вважаються знання, що визнані суспільством як знання. Такий підхід обґрунтовано П. Бергером і Т. Лукманом у відомому творі «Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания»: «Соціологія знання повинна вивчати все те, що вважається в суспільстві «знанням», незважаючи на обґрунтованість або необґрунтованість (по будь-яким критеріям) такого «знання». І оскільки усяке людське «знання» розвивається, передається і зберігається у соціальних ситуаціях, соціологія знання повинна спробувати зрозуміти процеси, за допомогою яких це відбувається, і в результаті чого «знання» стає само собою зрозумілою «реальністю» для пересічної людини». Науковці вказують на відмінності між суспільствами у розумінні того, яке знання вважається в них само собою зрозумілим, на соціальну відносність знань: «Те, що «реально» для тибетського ченця, не може бути «реальним» для американського бізнесмена. «Знання» злочинця відрізняється від «знання» криміналіста. Звідси випливає, що для особливих соціальних контекстів характерні специфічні агломерати «реальності» і «знання» [3, с. 12-13]. У світлі цього підходу, *соціальні знання* - це знання соціалізовані, тобто визнані суспільством чи певними соціальними групами як необхідна умова їх життєдіяльності. Формування соціальних знань є метою і результатом їх визнання суспільством. Отже, якщо трактувати економічні знання як соціальні, то це визнані суспільством знання про умови, заходи, закони та принципи економічної поведінки суб'єктів господарювання різного рівня, тобто це соціалізовані економічні знання.

Формування соціальних знань є процесом їх соціалізації. Фахівці з соціології і філософії трактують *соціалізацію знань* як визнання знань цінними та необхідними для суспільства, як суспільне визнання необхідності їх поширення та використання, як формування культури знань. У економічному аспекті соціалізація знань – це набуття і накопичення ними ознак суспільного блага. «...Знання стають культурним об'єктом у силу того, що вони передаються іншим індивідам, отримуються від них і знаходяться у сумісному володінні» [7, с. 20]. У колективній монографії «Економика знаний» підкреслено, що можна навести багато історичних прикладів, коли нові знання не визнавалися суспільством і не набували статусу соціальних знань. Достатньо згадати заборону у СРСР досліджень у сфері генетики, що на роки загальмувало розвиток у країні медицини і охорони здоров'я в цілому. «Легко уявити собі, що диференціальне числення було б відкрито не І. Ньютоном і Г.В. Лейбніцем, а задовго до них. Але тоді це відкриття ні в кого не визвало б інтересу і тому не зафіксувалося б у пам'яті людства. Тому пропозиція знання є, звичайно, важливою стороною процесу, але не вирішальною. Попит і тільки попит визначає, жити чи не жити знанню далі. Як це ні сумно, але величезна кількість ідей, відкриттів, винаходів та інших створених людьми знань зникло, так сказати, по-справжньому не народившись» [10 с. 38]. Наявність суспільного попиту на нові знання є однією з найважливіших умов їх соціалізації.

Соціалізація знань спирається на їх соціально-економічну організацію (СЕОЗ), до трактування якої можливо запропонувати такі підходи:

1) *інституційний підхід*: СЕОЗ – це сукупність суспільних інститутів (економічних і соціальних; формальних і неформальних) як регуляторів руху знань, починаючи з їх продукування і завершуючи кінцевим споживанням (використанням). Зазначені регулятори можна умовно розділити на економічні, серед яких велике значення мають інвестиції у забезпечення суспільного руху знань; і соціальні - як існуючі у суспільстві можливості і межі поширення знань і оволодіння ними. Дія економічних і соціальних регуляторів суспільного руху

є взаємопов'язаною, але не завжди односпрямованою, можливим є різновекторний вплив зазначених регуляторів на соціалізацію знань у суспільстві;

2) *процесний підхід*: CEO3 – це процес відбору, визнання та оволодіння суспільством знаннями, процес соціалізації знань, тобто їх перетворення у соціальні знання.

Соціально-економічна організація знань, по-перше, забезпечує (або обмежує) визнання знань суспільством, тобто їх перетворення у соціальні знання, соціальне благо. Як пише Дж. Мокир, ймовірність поширення знань залежить від соціальної організації знань, від технологій зберігання і від того, хто контролює доступ до них» [7, с. 21]. По-друге, соціально-економічна організація знань є необхідною умовою і фактором використання знань як ресурсу суспільного виробництва. Особливо це стосується економіки знань, яка «дає тим більший об'єм продукції, чим, з одного боку, більше видів знань створено вченими і, з іншого боку, чим більше людей спожили створені знання» [10, с. 38]. По-третє, соціально-економічна організація знань сприяє соціалізації особистості, оскільки оволодіння знаннями виступає умовою та чинником включення людини у суспільні відносини, у культуру знань. При цьому соціально-економічна організація знань забезпечує всі етапи соціалізації людини, а саме її адаптацію, індивідуалізацію і інтеграцію [2, с. 71]. На стадії адаптації, завдяки культурному впливу родини та суспільних інститутів, насамперед, освіти, людина отримує соціальні знання як основу її адаптації до суспільних відносин. На стадії індивідуалізації соціально-економічна організація знань сприяє формуванню людини як самостійного суб'єкта суспільних, у тому числі і економічних відносин. Нарешті, на стадії інтеграції соціально-економічна організація знань сприяє тому, що «людина відповідним чином знаходить той оптимальний варіант життєдіяльності, який сприяє процесу її самореалізації у суспільстві, а також прийняттю нею його змінюваних норм [2, с. 72].

Треба підкреслити, що існуюча у суспільстві CEO3 може не тільки сприяти соціалізації людини, а і обумовлювати її «ресоціалізацію» [2, с. 69]. На нашу думку, наслідком обмеження доступу до знань в умовах перетворення вищої освіти на елітарну є саме ресоціалізація людини.

Соціально-економічна організація знань має певні характеристики, серед яких такі:

1) соціально-економічна організація знань охоплює а) *комплекс знань*: кодифікованих і некодифікованих, наукових і практичних, індивідуальних і колективних, пропозиціональних (переконання) і прескриптивних (технології) та ін.; б) *корисні знання* як джерело сучасного економічного зростання [7, с. 14]; в) *певні стадії руху знань*: продукування, передавання, обмін, збереження, накопичення, використання; і *етапи соціалізації корисних знань*: пропозиція, відбір, оцінка, суспільне визнання, поширення і оволодіння; в) *організаційні рівні руху знань* – міжнародний, національний, регіональний, мікрорівень (наприклад, внутрішньокорпоративна освіта), нанорівень (самоосвіта людини). Треба підкреслити, що соціальна організація знань є національною, хоча у її складі може бути міжнародний сектор, наприклад, сектор міжнародної освіти, представлений філіями іноземних навчальних закладів, що діють в країні; національною системою навчання іноземних учнів (студентів), в) організаційними формами отримання освіти закордоном та ін.;

2) соціально-економічна організація знань спирається на інститути, що забезпечують рух знань у суспільстві в цілому та його окремі стадії, серед яких: а) *базові інститути* – наука, освіта, культура, власність, підприємництво, ринок знань, державна політика в сфері знань (наукова, освітня, культурна, інформаційна, інноваційна та ін.) і *похідні*, наприклад, консалтинг (економічний, юридичний, IT-консалтинг та ін.) як продуцент і ретранслятор спеціальних знань, науково-технічні послуги, функцією яких є збереження, кодифікація знань; б) *формальні і неформальні соціальні норми*, що регулюють рух знань на певних рівнях; в) *національні і міжнародні правила*, що регламентують діяльність у цій сфері. Треба підкреслити, по-перше, соціалізація знань може мати стихійний (нерегульований з боку держави) характер, якщо, наприклад, суспільне визнання та поширення знань здійснюється поза впливу офіційних інститутів; по-друге, використовуються альтернативні традиційним канали розповсюдження

знань: соціальні мережі, Інтернет-ресурси;

3) соціально-економічній організації знань на різних рівнях притаманні певна ієрархія і мережі. Наприклад, в сфері освіти ієрархія соціальної організації знань представлена її організаційною структурою: дошкільна, початкова, середня, середньо-спеціальна, вища освіта. Мережі соціальної організації знань відображають горизонтальні зв'язки суб'єктів продукування, поширення та використання корисних знань. Прикладом таких мереж є краудсорсинг (від англ. crowd-source-using – використання джерел ресурсів «натовпу») як сучасна технологія мобілізації, обміну та поширення знань, що спирається на соціальні мережі та Інтернет. Дж. Хау у роботі «Краудсорсинг. Коллективный разум как инструмент развития бизнеса», підкреслює: «Обсяг знань і здібностей, розсіяних серед численних представників роду людського, завжди неабияк перевершував нашу здатність оптимально використовувати цей безцінний потенціал. У результаті, не знайшовши застосування, він сохне на корені. Краудсорсинг – це механізм, за допомогою якого талант і знання знаходять застосування там, де вони затребувані» [9, с. 15].

Соціально-економічна організація знань безпосередньо пов'язана з формуванням, накопиченням та реалізацією людського капіталу, особливо такої його складової, як інтелектуальний капітал. Соціальна організація знань сприяє їх перетворенню у інтелектуальні активи особистості, бізнесу, суспільства та їх капіталізації, тобто набуттю знаннями форми капіталу – вартості, що зростає.

Відповідно до функцій складових людського капіталу у творчій діяльності людей традиційно виокремлюють такі групи активів:

- людська жива система – загальні фізичні та нервово-психічні, в тому числі інтелектуальні, потенції та можливості людини, включаючи капітал здоров'я, а також найважливіші особистісні якості;
- рівень освіти і професійної підготовки, у тому числі загальноосвітні та загальнокультурні знання і вміння, загальні та спеціальні професійні знання та навички, виробничий досвід та трудові навички;
- інформованість, тобто володіння економічно значущою інформацією;
- здатність до відтворення людського капіталу, у тому числі специфічні знання та вміння, необхідні людині для формування і вдосконалення власних живих творчих сил, а також здатність вести домашнє господарство, виховувати і навчати дітей, проводити активний здоровий відпочинок та ін. [5, с. 153].

Формування, накопичення та реалізація кожної групи активів людського капіталу спираються на соціально-економічну організацію знань та залежать від її ефективності.

По-перше, соціально-економічна організація знань, що сприяє соціалізації людини шляхом оволодіння соціальними знаннями, є основою формування можливостей і якостей людини.

По-друге, рівень освіти та професійної підготовки визначається соціально-економічною організацією знань, зокрема рівень доступності знань, доступ членів суспільства до освіти тощо.

По-третє, економічно значущою слід вважати інформацію, яка у процесі вивчення перетворюється на корисні знання, тобто інтелектуальні активи людини, використання яких забезпечує отримання певного економічного результату – продукту, доходу тощо. Отже, інформованість як складова активів людського капіталу безпосередньо пов'язана з соціалізацією знань, а її обсяг та рівень залежать від соціально-економічної організації знань.

По-четверте, відтворення людського капіталу здійснюється під впливом певних регуляторів (економічних, соціальних, державних, правових тощо). У цьому контексті соціально-економічна організація знань є необхідним інституціональним середовищем відтворення людського капіталу.

Соціалізація знань як умова розвитку людського капіталу базується на соціальному капіталі суспільства, окремих економічних агентів, людини. На нашу думку, категорії

соціальної організації знань і соціального капіталу тісно взаємопов'язані, але не тотожні.

Соціальний капітал має багато вимірів, серед яких:

– інституційний – інституційне середовище діяльності суспільства та соціальних груп. «Соціальний капітал як інституційне середовище – це сукупність діючих формальних і неформальних норм (правил) та організацій, які дозволяють соціальним групам і суспільству в цілому організувати своїх членів для вирішення своїх спільних економічних (на основі ефективного використання ресурсів) і соціальних (на основі соціальної справедливості) завдань» [4, с. 69]. Соціальний капітал є інституційним середовищем соціально-економічної організації знань. Ядро соціального капіталу складає довіра, яка є необхідною умовою соціалізації знань: довіра до науки, освіти, держави та інших інститутів, що безпосередньо пов'язані з суспільним рухом знань;

– мережевий (структурний) – соціальний капітал представлений різними соціальними мережами, що забезпечують горизонтальні і вертикальні зв'язки у суспільстві. Б.В. Буркинський і В.Ф. Горячук підкреслюють, що можна виокремити три складові соціального капіталу: сполучну, горизонтально інтегруючу та вертикально інтегруючу. Перша – це сукупність сильних соціальних зв'язків і відповідної їм нормативно-ціннісної системи, які утворюють відносно замкнуту структуру і визначають характер взаємодії індивідів у її межах. Друга – це сукупність слабких, переважно горизонтальних, зв'язків і відповідної їм нормативно-ціннісної системи, що об'єднують індивідів, які належать до різних партикулярних груп. Третя являє собою сукупність слабких соціальних зв'язків, які охоплюють різні рівні соціальної, економічної і владної ієрархій і підкріплені нормативно-ціннісною системою, спільною для взаємопов'язаних суб'єктів» [4, с. 72-73].

Соціально-економічна організація знань спирається на соціальні мережі, тобто залежить від рівня розвитку і реалізації соціального капіталу. На нашу думку, соціально-економічна організація знань, по-перше, спирається на соціальний капітал та може сприяти його накопиченню (чи втраті, залежно від її стану), по-друге, реалізує соціальний капітал, виступаючи суспільним механізмом продукування та використання знанневих ресурсів соціально-економічного розвитку, що базується на довірі та соціальних мережах. Все це дає підстави до визначення соціально-економічної організації знань у якості складової соціального капіталу.

Таким чином, соціально-економічна організація знань забезпечує соціалізацію знань як процес суспільного відбору та визнання знань, оволодіння суспільством знаннями, їх перетворення на соціальні знання, соціальне благо; є необхідною умовою і фактором використання знань як ресурсу суспільного виробництва; сприяє соціалізації особистості. Отже, соціально-економічна організація знань є, по-перше, чинником формування, накопичення та реалізації людського капіталу як сукупності здатностей людини до продуктивної творчої діяльності, що забезпечує одержання певного суспільного результату. По-друге, це специфічна складова соціального капіталу. Це дає підстави для висновку про необхідність, по-перше, розробки дієвих заходів державного регулювання соціально-економічної організації знань з метою підвищення її ефективності; по-друге, урахування проблем соціалізації знань в Україні при розробці та здійсненні державної політики: інноваційної, освітньої, соціальної тощо.

Література:

1. Арутюнов В.Х. Методологія соціально-економічного пізнання [Електронний ресурс]: навч. посібник/ В.Х. Арутюнов, В.М. Мішин, В.М. Свінцицький. – К.: КНЕУ, 2005. — 353 с. – Режим доступу: <http://buklib.net/books/21927/>
2. Бабело А.С. Соціалізація та гуманізація економічних відносин: навч. посібн./ А.С. Бабело, С.А. Бабело, А.В. Коровський; за заг. ред. А.С. Бабело. – К.: КНЕУ, 2007. – 240 с.
3. Буркинський Б.В. Соціальний капітал: джерела та структура, оцінка/ Б.В. Буркинський,

В.Ф. Горячук// Економіка України. - 2013. - № 1. – С. 67-81.

4. Вереникин А.О. Политэкономическая категория человеческого капитала/ А.О. Вереникин// «Капитал» и экономика: Вопросы методологии, теории, преподавания. Выпуск 2; под ред. В.Н. Черковца. – М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2006. - 511 с.

5. Гальчинський А.С. Економічна методологія. Логіка оновлення: курс лекцій/ А.С. Гальчинський. – К.: «АДЕФ-Україна», 2010. – 572 с.

6. Мокир Дж. Дары Афины. Исторические истоки «экономики знаний»: пер. с англ. Н. Эдельмана/ Джоэль Мокир. – М.: Изд-во Института Гайдара, 2012. – 408 с.

7. Федотова В.Г. Социальные знания и социальные изменения [Электронный ресурс]/ В.Г. Федотова, В.Б. Власова и др. – М., 2001. – Режим доступа: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000913/st000.shtml>

8. Хау Дж. Краудсорсинг. Коллективный разум как инструмент развития бизнеса/ Джефф Хау; пер. с англ. – М.: Альпина Паблишер, 2012. – 288 с.

9. Экономика знаний: коллективная монография/ отв. ред. В.П. Колесов. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 432 с.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ЗНАНИЙ: СУЩНОСТЬ И РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Яременко О.Л., д. э. н., профессор

Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина

Носик Е.Н., к. э. н., доцент

Харьковский национальный фармацевтический университет

Раскрыты основные характеристики социально-экономической организации знаний как совокупности регуляторов движения знаний в обществе и процесса общественного отбора, признания знаний и овладения ими. Обосновано, что социализация знаний является общественным процессом их превращения в социальные знания. Доказано, что социально-экономическая организация знаний является фактором накопления человеческого капитала, составляющей социального капитала.

Ключевые слова: экономика знаний, социально-экономическая организация знаний, социализация знаний, социальные знания, человеческий капитал, социальный капитал.

SOCIO-ECONOMIC ORGANIZATION OF KNOWLEDGE: THE NATURE AND ROLE IN THE FORMATION OF HUMAN CAPITAL

Yaremenko O.L., Ph.D., doctor of economic Sciences, Professor

V.N. Karazin Kharkiv National University

Nosik E.N., Ph.D. in Economics, associate Professor

Kharkov National Pharmaceutical University

The main characteristics of social and economic organization of knowledge as a set of controls movement of knowledge in society and the process of social selection, recognition of knowledge and mastery of them are revealed. The socialization of knowledge is a social process of their transformation in social knowledge is proved. The socio-economic organization of knowledge is a factor in the accumulation of human capital is proved, component of social capital.

Key words: knowledge economy, socio-economic organization of knowledge, socialization of knowledge, social knowledge, human capital, social capital.

Надійшла до редколегії 6.12.13 р.